



Tarihi Yapıların Korunması Kapsamında Taşıma Yöntemini Tunceli İlindeki Çelebiağa ve Sungurbey Camileri Üzerinden Yeniden Düşünmek

Rethinking the Method of Relocation Within the Scope of Conservation of Historical Buildings Through the Mosques of Çelebiağa and Sungurbey in The Province of Tunceli

Gizem Nur ÖZCAN¹ , Neslihan DALKILIÇ²

öz

Tarihi yapıların taşınması, koruma biliminin fiziksel ve bağlamsal bütünlük ilkeleri çerçevesinde tartışılan ve uygulanan önemli bir yöntemdir. Bu çalışma, Keban Barajı kurtarma projesi kapsamında 1960'lar ve 70'lerde taşınan Pertek Çelebiağa ve Sungurbey Camileri'ni, koruma ve restorasyon ilkeleri çerçevesinde ele alarak incelemektedir. Çalışmada yapıların taşıma süreçleri detaylı arşiv araştırmaları, saha gözlemleri ve malzeme analizleri yoluyla değerlendirilmiş; taşıma sonrasında özgünlük, bütünlük ve bağlam kavramlarının nasıl etkilendiği analiz edilmiştir.

Her iki caminin taşınmasında; temel mimari unsurlar büyük ölçüde korunmuş, özgün malzemelerin yeniden kullanımı öncelikli hedef olmuştur. Bununla birlikte taşıma sırasında zarar gören veya eksik olan bölümlerde yeni malzeme kullanımına başvurulması, malzeme kaybının minimize edilmesi ve özgün yapılm tekniklerine uygun restorasyon uygulamalarının gerekliliğini ortaya koymuştur. Taşıma öncesinde gerçekleştirilen detaylı belgeleme çalışmaları ve malzeme numaralandırma süreçleri, yapıların yeniden inşasında büyük önem taşımış, bu süreçte bağlam ve mekânsal yerleşim ilkelerine uygunluk sağlanmıştır.

Yapıların taşınmalarının üzerinden geçen yarım asırlık süreçte, özgün işlevlerini koruyarak kent dokusuna entegrasyonu, taşıma uygulamalarının koruma bilimindeki çok yönlü etkilerini ortaya koymaktadır. Çalışma; taşımaların yalnızca son çare olarak başvurulması gerektiği ilkesini desteklerken, bu süreçlerin planlama, belgeleme ve uygulama aşamalarında koruma ve sürdürülebilirlik ilkelerine bağlı kalınmasının önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Çelebiağa ve Sungurbey Camileri'nin taşıma süreci; mimari mirasın korunmasına yönelik kuramsal, bilimsel ve teknik tartışmalara dikkat çekici bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler:Tarihi yapı, taşıma, koruma, Çelebiağa Cami, Sungurbey Cami,

ABSTRACT

The relocation of historical structures is an important method discussed and implemented within the framework of the principles of physical and contextual integrity in conservation science. This study examines the Pertek Çelebiağa and Sungurbey Mosques, which were relocated during the 1960s and 70s as part of the Keban Dam rescue project, in light of conservation and restoration principles. The research evaluates the processes of the buildings' relocation through detailed archival studies, field observations, and material analyses, and examines how the concepts of authenticity, integrity, and context were affected after their relocation.

In the relocation of both mosques, the primary architectural elements were mostly preserved, with the reuse of original materials being a key objective. However, the necessity of using new materials in sections that were damaged or missing during the transport process highlighted

¹ Corresponding Author | Yetkili Yazar: Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, 21808641@ogr.dicle.edu.tr, 0000-0003-2822-2097

"Bu makale, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde, Gizem Nur ÖZCAN'ın Prof. Dr. Neslihan DALKILIÇ danışmanlığında yürüttüğü, devam eden ve Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü (DÜBAP) tarafından MİMARLIK.25.002 proje kodu ile desteklenen doktora tezinden üretilmiştir."

² Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, neslidal@dicle.edu.tr, 0000-0003-3920-9904



the importance of minimizing material loss and adhering to original construction techniques in restoration practices. Detailed documentation and material cataloging conducted prior to the relocation played a crucial role in the reconstruction of the buildings, ensuring compliance with principles of context and spatial organization.

Over the half-century since the relocation of the buildings, their integration into the urban fabric while maintaining their original functions demonstrates the multifaceted impacts of relocation practices in conservation science. The study supports the principle that relocation should only be considered as a last resort, emphasizing the importance of adhering to conservation and sustainability principles throughout the planning, documentation, and implementation phases. In this context, the relocation process of the Çelebiağa and Sungurbey Mosques offers a valuable contribution to scientific and technical approaches to cultural heritage conservation.

Keywords: Historical building, relocation, conservation, Çelebiağa Mosque, Sungurbey Mosque

GİRİŞ

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra tartışılmaya başlanan koruma olgusu zaman içerisinde farklı görüşlerin etkisi altında kalmışsa da günümüze gelindiğinde akılcı ve bilimsel yöntemlere dayanan çağdaş koruma anlayışı benimsenmektedir. Korumanın ve anıt kavramının tartışıldığı ilk yıllarda kültür varlığı sadece kendi fiziksel yapısı ile değerlendirilirken Venedik Tüzüğü ile birlikte bu kavramın çevresindeki öğeleri de kapsayacak şekilde tanımlanmıştır (Ahunbay, 2019; Venedik Tüzüğü, 1964). Buna göre kültür varlıkları ile günümüze taşınan kültürel, sosyal ve tarihsel bilgiler, mimari eserin çevresi ile bir bütün olarak değerlendirilerek koruma altına alınması sonucunda geleceğe aktarılır. Dolayısıyla korumadaki amaç kültür varlıklarını bütüncül bir şekilde ele alıp bir tarihi belge olarak korumak ve korumada sürekliliği sağlamaktır. Her ne kadar kültür varlıklarının çevresi ile bir bütün ele alınması gerekse de bazı durumlarda bu yapıları kendi bağlamları içinde korumak mümkün olamamaktadır. Sel, deprem gibi doğal afet riskleri, yeni imar faaliyetleri kapsamındaki yapılaşmalar, hidroelektrik santrali projeleri gibi bazı çevresel etmenler bu yapıların mevcut konumunda yaşamını sürdürmesini zorlaştırabilmektedir. Bu durumda söz konusu mimari eserleri bulundukları yerden çeşitli yöntemlerle taşıma uygulamalarına başvurulabilmektedir. Bu uygulamalar korumayla ilgili uluslararası kapsamda yayınlanan tüzükler ve sözleşmelerde de yer bulmaktadır.

Taşıma işlemi ile ilgili Venedik Tüzüğü'nün 7. maddesinde bir anıtın içinde bulunduğu çevreden ayrılmayacağından ancak anıtın ulusal veya uluslararası değerleri bakımından korunması için başka bir yöntem kullanılamayacaksa o zaman tamamının veya bir kısmının taşınabileceğinden söz edilmektedir (Venedik Tüzüğü 7. Madde, 1964). Burra Tüzüğü'nde ise özellikle bazı tarihi yapılar kolayca sökülüp geri birleştirilebilir nitelikteyse ve mevcut konumu gerekli sebeplerle değiştirildiğinde kültür varlığı değerini kaybetmeyecekse taşıma yöntemine başvurulabileceği belirtilmektedir (Burra Tüzüğü 9.3. madde, 2013).

Ülkemizde kabul edilen Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na göre kültür varlıklarının yerlerinde korunması öncelikli yöntem olarak kabul edilmektedir. Ancak bu varlıkların başka bir yere taşınma zorunluluklarının olduğu durumlarda koruma bölge kurullarının uygunluk görüşüyle gerekli tedbirler alınarak Kültür ve Turizm Bakanlığı kontrolünde uygun yerlere taşınabileceklerinden söz edilmektedir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983).

Taşıma konusunda yaygın uygulamaların görüldüğü ülkelerden biri olan Yeni Zelanda'da 2010 yılında yayınlanan Kültür Miras Değeri Olan Alanların Korunması Tüzüğü'ne göre kültürel miras değerine sahip bir yapının konumu ve bağlamı ile devam eden ilişkisi; yapının özgünlüğü ve bütünlüğü için esastır. Bu nedenle kültürel miras değeri taşıyan bir yapı veya özellik orijinal yerinde kalmalıdır. Ancak yapı mevcut konumunda fiziksel bütünlüğünü sağlaması bakımından bir tehlike içindeyse ve yapıyı mevcut konumunda tutmak için diğer tüm yollar tükenmişse taşıma yöntemi kullanılabilir. Bu durumda, yeni

konum, yapının kültürel miras değeri ile uyumlu bir ortam sağlanmasının gerekli olduğu belirtilmiştir (Şekil 1).

KORUMA İLKELERİ VE TÜZÜKLER ÇERÇEVESİNDE TAŞIMA

1964 VENEDİK TÜZÜĞÜ	Anıtın korunması için başka bir yöntem kullanılamayacaksa taşıyabilir.
1981 ve 2013 BURRA TÜZÜĞÜ	Kültür varlığı değerini kaybetmeyecekse taşıma yöntemine başvurulabilir.
1983 KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KANUNU	Koruma Bölge Kurullarının uygun görüşü ve gereken emniyet tedbirleri alınmak suretiyle Kültür ve Turizm Bakanlığınca istenilen yere nakledilebilir.
1985 AVRUPA MİMARİ MİRASIN KORUNMASI SÖZLEŞMESİ	Yetkili makam, anıtın sökülmesi, nakli ve uygun bir yerde yeniden eski şekline getirilmesi için gerekli önlemleri almalıdır.
1985 MİMARİ MİRASIN ANALİZİ, KORUNMASI VE STRÜKTÜREL RESTORASYONU İÇİN İLKELER	Başka bir yöntemle koruma olanaksız veya zararlı olduğunda, ek bir seçenek olarak, başvurulmalıdır.
2010 KÜLTÜR MİRAS DEĞERİ OLAN ALANLARIN KORUNMASI	Kültürel miras değerine sahip bir yapının konumu, alanı, perdesi ve ortamı ile devam eden ilişkisi; özgünlüğü ve bütünlüğü göz önünde bulundurulmalı ve yeni konum, yapının kültürel miras değeri ile uyumlu bir ortam sağlamalıdır.

Şekil 1. Kültür Varlıklarının Taşınması ile İlgili Yasal Çerçeveler ve İçerik Özetleri

Koruma ile ilgili ulusal ve uluslararası kapsamda yayınlanan tüzüklerle kanunlardan da anlaşılacağı üzere kültür varlıklarının taşınması ile ilgili genel yaklaşım, taşınmanın yalnızca yapının başka yöntemle korunamayacağı durumlarda başvurulabilecek son yöntem olduğudur (Gregory, 2008). Teknolojik ilerlemelerle birlikte taşıma yöntemlerinin yapıya da az zarar verecek şekilde gelişmesinden dolayı yakın zamanda yayınlanan tüzüklerde, taşımada özgüne yakın sonuçlar elde edebilmek için bütünlük, özgünlük ve bağlam kavramları üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmada koruma kapsamındaki yasal düzenlemelerdeki taşıma ile ilgili tartışılan taşınmanın gerekliliği, koruma yöntemi olarak ele alınma şartları, özgünlük ve bağlam kavramları üzerinden Pertek Çelebiağa ve Sungurbey Camileri değerlendirilecektir. Burada amaç, ülkemizde ve dünyada taşıma çalışmalarının örnekleri artmaktayken, taşımalarının üzerinden belli bir süre geçmiş olan bu yapıların bugünkü fiziksel durumlarını ve bulundukları yerdeki yaşamlarını inceleyerek, taşınmanın yapıların yeni yerlerindeki kültür varlığı değerlerine olan etkisini irdelemektir.

1. Yöntem

Bu çalışmada, tarihi yapıların taşınmasıyla ilgili teorik arka planın oluşturulabilmesi için öncelikle koruma ve taşıma ile ilgili yasal düzenlemelere dair kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması sonucunda, taşınmanın bir koruma yöntemi olarak ele alınmasında hangi ilkelerin, yönetmeliklerin ve tüzüklerdeki ilgili maddelerin tartışıldığı belirlenmiş ve bu konular ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır.

Konuya ilişkin dünya genelinde ve Türkiye’den yapılan taşıma uygulamaları derlenerek kronolojik bir sıralama ile sunulmuştur. Vaka çalışması olarak seçilen Çelebiağa ve Sungurbey Camileri’nin taşıma süreciyle ilgili olarak, Keban Barajı’nda gerçekleştirilen tespit ve kurtarma çalışmalarına dair tespit fişleri ve raporlara, basılı ve dijital kaynaklar üzerinden erişilmiştir. Bu veriler, yapıların geçmiş durumlarını içermekte olup, Keban Barajı tespit ve kurtarma çalışmalarının önemli bir parçası olarak kabul edilmiştir.

Yapıların taşınmasından günümüze kadar gerçekleştirilen bakım ve onarım çalışmaları, Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivlerinden elde edilen görsel ve yazılı belgelerle incelenmiştir. Yapıların mevcut durum analizi için saha çalışmaları gerçekleştirilmiş ve bu süreç, gözlem ve fotoğraf yoluyla belgelenmiştir. Fotoğrafla belgeleme çalışmasında, doğru karşılaştırmalar yapabilmek adına yapıların eski dönemlerine ait görselleriyle benzer açılardan çekimler yapılmasına özen gösterilmiştir.

Saha çalışmalarından elde edilen güncel veriler ile arşiv araştırmalarından elde edilen geçmiş döneme ait veriler karşılaştırılmış, böylece yapıların taşınmasında kullanılan özgün ve özgüne uygun yeni malzeme kullanım oranları analiz edilmiştir. Bu analizler sonucunda, her iki yapı için de değişiklik durumları tablolastırılmış ve sunulmuştur. Ayrıca, taşıma sırasında camilerin taşları üzerindeki numaralandırmaların günümüzde hala izlenebilir olması, eski ve yeni malzeme ayrımının yapılmasına yardımcı olmuştur.

2. Tarihi Yapıları Koruma Yöntemleri ve Örnek Uygulamalar

Tarihi yapıların korunması kapsamında yapılan taşıma uygulamaları 16. yüzyıldan beri örneklerine rastlanan bir yöntemdir (Drozd, 2019). O yıllarda yapılan taşıma uygulamalarında ahşap arabalar ve büyükbaş hayvan gücünden yararlanılırken taşıma işlemi günümüze doğru gelindikçe gelişmekte olan teknolojilerle birlikte çok daha kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Literatürde taşıma çalışmaları genel olarak; bütün halinde taşıma, parçalara ayırarak taşıma ve birim eleman düzeyinde sökerek taşıma olarak üç gruba ayrılır (Peltola, 2008).

- Bütün halinde taşıma yöntemi, yapının işçilik, malzeme ve tasarım özelliklerini gözeterek daha az hasarla taşındığı bir yöntemdir. Yapı bir bütün olarak ele alınacağından ileri düzeyde statik hesaplama bilgisi gerektiren bu yöntem diğer yöntemlere kıyasla yüksek bir bütçe ve deneyimli bir ekip gerektirmektedir (Ahunbay, 2014).
- Parçalara ayırarak taşıma yöntemi, yapının birim eleman düzeyinde sökülmeğe uygun olmadığı durumlarda bütüne göre daha kolay taşınabilecek birkaç temel parçaya ayrılarak taşınması işlemidir. Yapının strüktürel özelliklerine büyük oranda müdahale edilmediği ve taşıma sonrasında birleştirme işleminin de nispeten kolay olması bakımından tercih edilen bir yöntemdir (Curtis, 1979).
- Birim eleman bazında yapılan sökerek taşıma yöntemi, ileri teknoloji gereksiniminin en az olduğu, basit aletlerle uygulanabilen ve nispeten daha düşük maliyetli bir işlemdir. Öncesinde ayrıntılı rölöveleri çıkarılan ve fotoğraflanan yapı elemanlarının, söküm sırasında numaralandırılarak, yeni yerleşim noktasında belgeler doğrultusunda tekrar birleştirilmesi esasına dayanır. Bu yöntem, çelik ve ahşap malzemeden yapılmış yapılarda daha kolay uygulanabilirken, taş, tuğla, kerpiç gibi bağlayıcı harc içeren yığma yapılarda oldukça zor bir süreçtir. Yöntemin en büyük dezavantajları arasında, taşıma sürecinde malzeme ve işçilik kaybının yüksek olması, söküm esnasında dağılacak yapı elemanlarının orijinal konumlarına uygun şekilde tekrar bir araya getirilmesinin güçlüğü ve yapıda bulunan süsleme ya da işçilik detaylarının kısmen zarar görmesi ya da tamamen kaybolması sayılabilir (Ahunbay, 2014: 105).

Dünyada gerçekleştirilen taşıma çalışmaları kronolojik sırayla incelenecek olursa (Şekil 2), bilinen en eski örneklerden biri 1799 yılındaki Philadelphia Hapishanesi'nin taşınmasıdır. Ahşap strüktüre sahip bu yapı imar faaliyetleri nedeniyle yeni kent merkezine taşınmıştır. Yapının taşıma işi, hafif ahşap strüktür olması sayesinde atlarla çekilerek bütüncül taşıma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. (URL 1). 1878 yılında New York'ta okyanus kıyısında bulunan Brighton Beach Oteli, okyanusun aşındırıcı etkisinden daha fazla zarar görmemesi için taşınmıştır. Taşıma işi ahşap strüktürlü yapının lokomotiflerle raylar üzerinde okyanustan yaklaşık 182 metre uzağa ilerletilmesiyle 10 günde tamamlanmıştır (URL 2). Benzer şekilde 1889 yılında Amerika'da bulunan Box Butte Adliye binası da

kentleşme çalışmaları nedeniyle bütüncül taşıma yöntemi ile lokomotifler üzerinde 32 km kadar uzağa taşınmıştır. 92 ton ağırlığındaki bu yapının taşınması 6 saat sürmüştür (URL 3).

İlk dönemlerde daha hafif ağırlıktaki yapıların taşımalarına rastlanırken zaman ilerledikçe çok daha ağır yapıların taşınmaya başlandığı görülmektedir. 1903 yılında 800 ton ağırlığındaki Amerika'da Kaptan Brown malikanesinin yeni kent planındaki demiryolu güzergahı üzerinde yer almasından dolayı taşınması buna bir örnektir. Eğimli bir arazide bulunan bu yapı bütüncül taşıma yöntemiyle atlarla çekilen vinçler kullanılarak yaklaşık 50 metre kadar yukarıya taşınmıştır (URL 4).

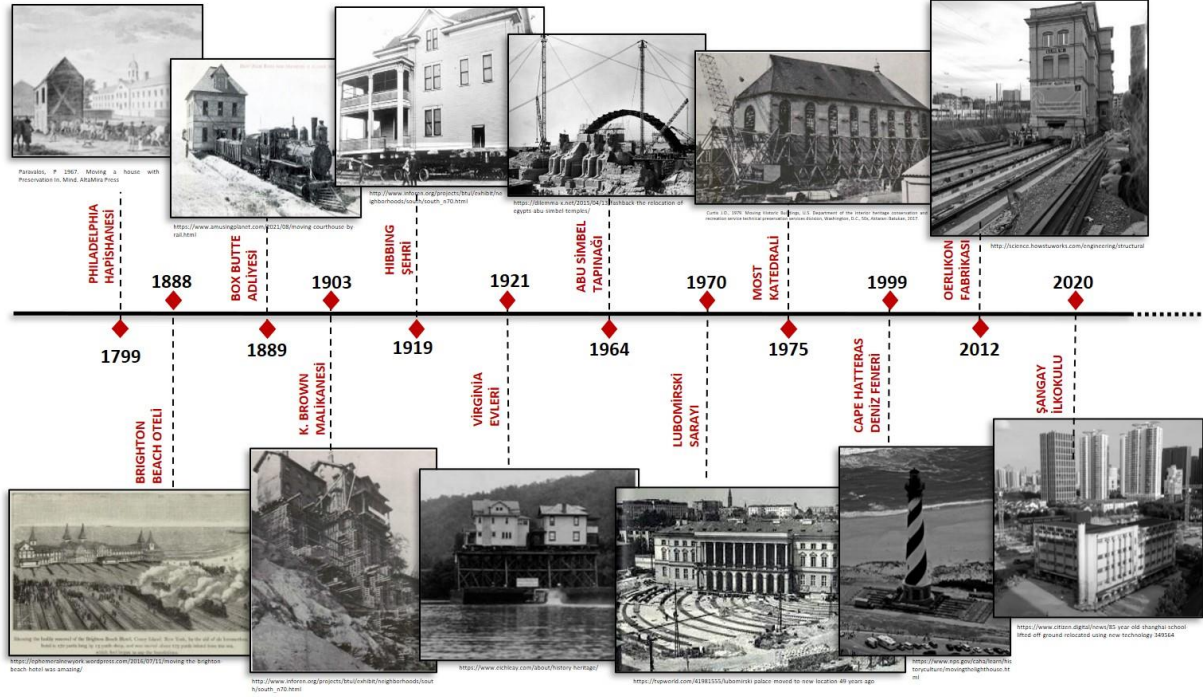
Tekil ölçekte taşımalarıyla birlikte kentin daha geniş bir alanını etkileyecek faaliyetlerden dolayı bölgesel ölçekte taşıma çalışmalarının da örnekleri mevcuttur. 1919 yılında Amerika'da bulunan Hibbing şehrinin madencilik faaliyetleri nedeniyle büyük oranda taşınmıştır. Bu kapsamda kentte bulunan 188 adet yapının kentin yaklaşık 3 km güneyine taşındığı bilinmektedir. Konuttan otele çeşitli işlev ve ölçeklerdeki bu yapılar bütüncül ve parçalara ayırarak taşıma yöntemi kullanılarak ahşap raylar üzerinde taşınmıştır (URL 5). Kentleşme çalışmaları nedeniyle taşınan bir diğer şehir örneğine ise yine Amerika'da bulunan Virginia şehrinde rastlanmaktadır. 1921 yılında kentte bulunan 12 adet konut nehrin karşı kıyısına taşıma işi için üretilen büyük sallar kullanılarak bütüncül taşıma yöntemiyle taşınmıştır (URL 6).

Kentlerin yanı sıra arkeolojik alanlarda da büyük ölçekli taşıma örnekleri mevcuttur. 1964-1968 yılları arasında literatürde en yaygın bilinen taşıma çalışması olan Abu Simbel Tapınağı'nın taşınması gerçekleştirilmiştir. Baraj nedeniyle su altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya olan yüzlerce yıllık bu tapınaktaki yapılar 20-30 tonluk bloklara ayrılmış ve 1035 parça blok elde edilmiştir. Bu bloklar krikolarla ve vinçler kullanılarak 200 metre geriye 62 metre yukarıya taşınmıştır. Tapınağın bağlamı da gözetilerek eski yerine benzemesi amacıyla yapay tepeler oluşturulmuştur (Patowary, 2020; URL 7).

Günümüze doğru yaklaşıldıkça gelişen tekniklerle beraber doğrusal güzergahta taşımaların yanı sıra daha ağır yapılar için oldukça zorlayıcı olan açılı, dairesel eksenli hareketlerle taşıma çalışmaları da yapılmaya başlanmıştır. 1970 yılında Polonya'da bulunan Lubomirski Sarayı kentleşme çalışmaları nedeniyle bütüncül olarak taşınmıştır. 8000 ton ağırlığındaki betonarme yapı krikolarla raylar üzerinde 49 günde 74 derece döndürülerek yeni yerine taşınmıştır (URL 8). 1975 yılında Çek Cumhuriyeti'nde bulunan Most Katedrali yakınlarındaki maden ocağı faaliyetlerinden kaynaklanan zemin sorunları nedeniyle taşınmıştır. Bütüncül taşıma yöntemi kullanılan yapı önce strüktürel olarak sağlamlaştırılmış ve sabitlenmiş daha sonra çelik makaslar üzerinde düşük hızla eğimli arazide aşağı doğru taşınmıştır (Curtis, 1979). 1999 yılında Amerika'da bulunan yüz yıllık Cape Hatteras deniz fenerinin okyanustan gelen dalga etkisi nedeniyle taşınmasına karar verilmiştir. 2540 ton ağırlığındaki yapı ray sistemleri ile 23 günün sonunda okyanustan 880 metre uzağa taşınmıştır (URL 9). 2001 yılında Amerika'da bulunan Newark terminali havaalanı yenileme ve genişletme çalışmaları kapsamında taşınmıştır. 7400 ton ağırlığındaki yapı parçalara ayırma yöntemi kullanılarak tekerlekli sistemler üzerinde taşınmıştır (URL 10). 2012 yılında İsviçre'de bulunan Oerlikon Fabrikası kentleşme kapsamındaki ulaşım ağı çalışmaları nedeniyle bütün halinde taşınmıştır. Krikolarla yükseltilebilen betonarme yapı kendinden yürüyüşlü modüler taşıyıcılar olarak adlandırılan SPMT'ler (Self-Propelled Modular Transportation) üzerine yerleştirilerek taşınmıştır (URL 11).

2020 yılında Çin'de bulunan yaklaşık 100 yıllık bir yapı olan Şangay ilköğretim binası kentsel yenileme çalışmaları kapsamında taşınmıştır. 7600 ton ağırlığındaki yapı robotik sistemler kullanılarak 18 günde 21 derece döndürülüp 62 metre boyunca taşınmıştır. Burada kullanılan robotik sistemler insan adım atma hareketinden esinlenerek geliştirilmiş ve böylece aynı anda hem doğrusal hem de dairesel açıda taşıma çalışması gerçekleştirilmesi mümkün olmuştur (URL 12).

Son olarak dünyada bilinen en güncel taşımalarından biri 2013 yılında kademeli olarak planlaması başlayan hala devam etmekte olan ve 2033 yılında bitmesi planlanan Kiruna kentinin taşınması çalışmasıdır. İsveç'te bulunan kentin yoğun madencilik faaliyetleri nedeniyle zemin problemleri öngörülerek taşınmasına karar verilmiştir. 20 yıllık bir süreci kapsayan bu çalışmalarda kentin 4 km doğuya taşınması planlanmaktadır. Bütüncül ve parçalı taşıma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada taşınanlar arasında yeni yapıların yanı sıra kilise, belediye binası gibi farklı işlevlerdeki 31 adet tarihi yapı da bulunmaktadır (URL 13).



Şekil 2. Taşıma Uygulamaları ile İlgili Dünyadan Örnekler

Ülkemizde taşıma çalışmaları ile ilgili bilinen örneklerden biri 1930 yılında Yalova'daki Atatürk Köşkü'nün taşınmasıdır (Şekil 3). Ahşap kargir sistemle inşa edilen bu yapının yakınındaki ağacın kesilmesini önlemek amacıyla Atatürk'ün isteği üzerine taşındığı bilinmektedir. Yapı 2 gün süren bir çalışmayla 5 metre kadar doğuya taşınmıştır (URL 14).

1950 ve 1960 yıllarında Cumhuriyet dönemi ile birlikte gelen kentleşme faaliyetleri özellikle İstanbul'da yol yapım ve genişletme çalışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda yol üzerinde bulunan birçok çeşme ve sebilin taşındığı bilinmektedir. 1964 yılında Gazhane Kavşağından taşınan Emin Ağa Sebili, Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi, Koca Yusuf Paşa Sebili ve II. Abdülhamit Çeşmesi bunlara örnektir. Bu taşımalarda bilinçli bir tespit, belgeleme gibi çalışmalar gerçekleştirilmediğinden malzeme kayıpları, özgüne uygun olmayan eklemelerin yapıldığı bilinmektedir (Aktürk, 2017).

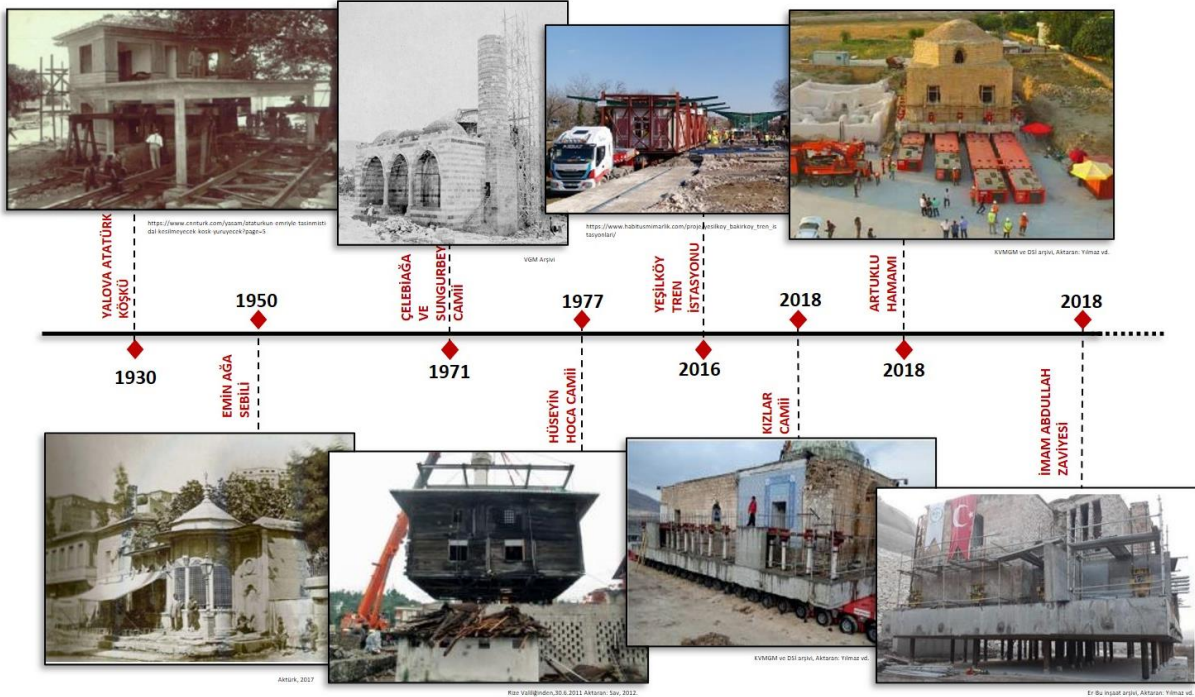
1977 yılında Rize'de bulunan 150 yıllık Hüseyin Hoca Cami, Of ilçesi Keler köyünden sökülerek Kalkandere ilçesi Hüseyin Hoca köyüne taşınmıştır. Bulunduğu konumda bakımsızlık ve niteliksiz eklerle kötü durumda olan ahşap strüktür sistemli cami vinç ile tek parça halinde taşınmıştır (Sav, 2012).

Ülkemizde 1971-1973 yılları arasında bu çalışmanın da konusu olan, Tunceli ili Pertek ilçesindeki Çelebiğa ve Sungurbey camilerinin taşınması gerçekleştirilmiştir. Taşlardan inşa edilen her iki cami de barajdan kurtarma çalışmaları kapsamında birim elemanlarına ayırarak taşıma yöntemiyle taşınmışlardır. Yapıları oluşturan ince yonu ve kesme taşlar tek tek numaralandırılarak sökülmüş ve yeni yerleşim yerindeki konumlarında birleştirilmiştir (Burat, 1973).

2016-2017 yıllarında İstanbul'da ulaşım ağının yeniden düzenlenmesi sonucunda Yeşilköy ve Bakırköy istasyon binaları taşınmıştır. Bütüncül taşıma yöntemiyle hidrolik sistemler sayesinde treyler üzerinde 150 metre uzağa taşınan yapılar yeni yerinde farklı işlevlerle değerlendirilmektedir (URL 15).

Ülkemizde en yaygın olarak bilinen ve yakın zamanda gerçekleştirilen taşıma çalışmaları 2018 yılında başlayan Hasankeyf'teki tarihi yapıların taşımalarıdır. Bölgedeki tarihi yapıların Ilısu Barajı'ndan kurtarılması için SPMT'ler üzerinde bütüncül ve parçalara ayrılarak taşıma yöntemleriyle taşınmıştır. Bu yapılardan biri Kızlar (Eyyübi) Camii'nin taşınmasıdır. 4000 tonluk tarihi yapının öncelikle etrafı kazılarak temel açıklığına kadar inilmiş, burada delikler açılarak çelik donatılar yerleştirilmiştir. Yapı, bu çelik donatılar yardımıyla oluşturulan 100 cm'lik betonarme kaldırma platformuna oturtulmuştur. Hidrolik krikolarla yukarı yönde kaldırma kuvveti uygulanan yapı bütüncül taşıma yöntemiyle SPMT'ler üzerine yerleştirilmiş ve yeni yerine taşınmıştır (KVMGM ve DSİ arşivi, Aktaran: Yılmaz vd.).

Hasankeyf'teki çalışmalar kapsamında İmam Abdullah Zaviyesi'nde birim elemanlarına ayırarak taşıma ve parçalı taşıma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Yapının döşeme taşları ve mezar kalıntıları birim elemanlarına ayrılarak numaralandırılmış ve taşınmıştır. Yapı minaresinin kuzeyindeki duvarlar bloklara ayrılarak taşınmış, türbe ise bütüncül taşıma yöntemiyle SPMT'ler üzerinde taşınmıştır. Benzer şekilde bölgede bulunan Er Rızk Camii için de birden fazla taşıma yöntemi bir arada kullanılmıştır. Yapı minaresinin bir kısmı birim elemanlarına ayrılarak taşınmış, caminin geri kalan kısmı ise betonarme temel zemin platformu oluşturularak bütüncül taşıma yöntemiyle taşınmıştır (Er-Bu inşaat arşivi, Aktaran: Yılmaz vd.). Benzer şekilde alanda bulunan Zeynel Bey Türbesi de yaklaşık 2 km uzakta oluşturulan yeni alana SPMT'ler üzerinde bütüncül taşıma yöntemiyle taşınmıştır (Sevgi ve Yılmaz, 2022).

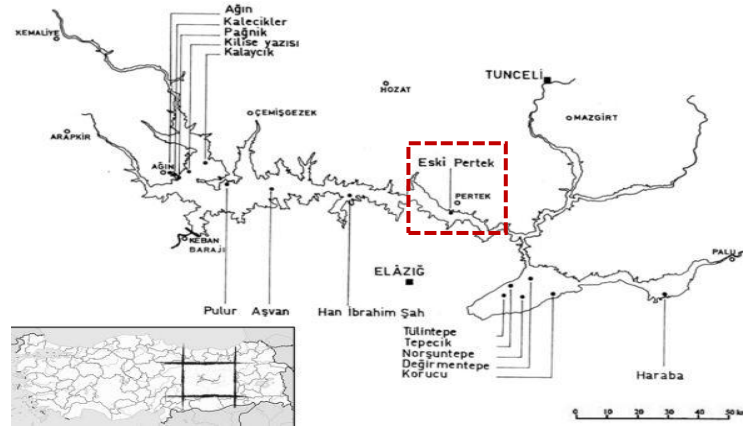


Şekil 3. Taşıma Uygulamaları ile İlgili Türkiye'den Örnekler

3. Keban Baraj Gölü Altında Kalan Eski Pertek Yerleşim Alanında Tespit Ve Kurtarma Çalışmaları

Keban Baraj Gölü altında kalan Eski Pertek yerleşim alanında (Şekil 4), ODTÜ Restorasyon Bölümü ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1966-1971 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmada bir kale, iki türbe, iki cami, bir han, bir türbe, kilise ve köşk tespit edilmiştir (Danık, 2004). Yapılan araştırmalar sonucunda bu yapıların çoğunun strüktürel olarak kötü durumda oldukları belirtilmiştir. Bu yapılardan

Orta Çağ kalesi olan Pertek Kalesinin çevresi baraj göl suları ile kaplanmış ve kale yüksekliği dolayısıyla su altında kalmaktan kurtulmuştur. Çelebiğa ve Sungurbey camileri ise yeni Pertek'e taşınarak kurtarılmıştır. Diğer yapılar ise baraj gölü suları altında kalarak günümüze ulaşamamıştır.

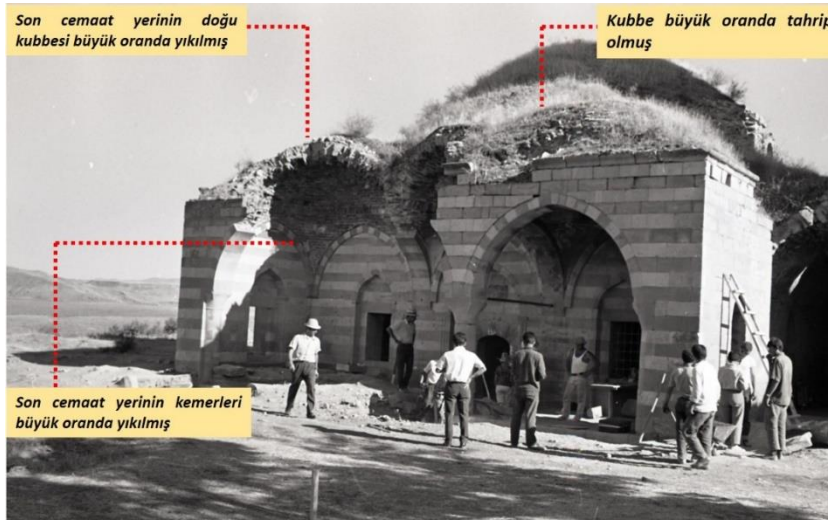


Şekil 4. Keban Baraj Gölü Etki Alanı ve Göl Sahası İçerisinde Kalan Eski Pertek Bölgesi (ODTÜ, 1976)

Keban Baraj gölü ülkenin doğu kesimindeki geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu göl sahası içerisinde birçok tarihi, arkeolojik alan da bulunmaktadır. Bu makalede ülkemizdeki baraj gölü altında kalacak olan tarihi yapılara yönelik ilk kurtarma çalışması (Özdoğan, 2021) olarak karşımıza çıkan Çelebiğa ve Sungurbey Camilerinin taşıma çalışmalarına odaklanılacaktır. 1965 yılında Keban Barajının inşasına dair çalışmaların başlaması, ODTÜ Restorasyon Bölümü'nden bir ekibi bölgedeki tarihi anıtları belirlemek için bir saha araştırması yapmaya teşvik etmiştir. Başlangıçta alan hakkında yeterli bilgi sahibi olunamadığından dolayı bu araştırma büyük ölçüde lisansüstü öğrenciler için bir keşif gezisi olarak planlanmıştır. Ancak 1966 yılında alana gidildiğinde Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait çok sayıda kaydedilmemiş anıtlarla karşılaşmış ve bu eserler geleneksel yöntemlerle ölçülüp fotoğraflarla belgelenmiştir (Erder, 1978).

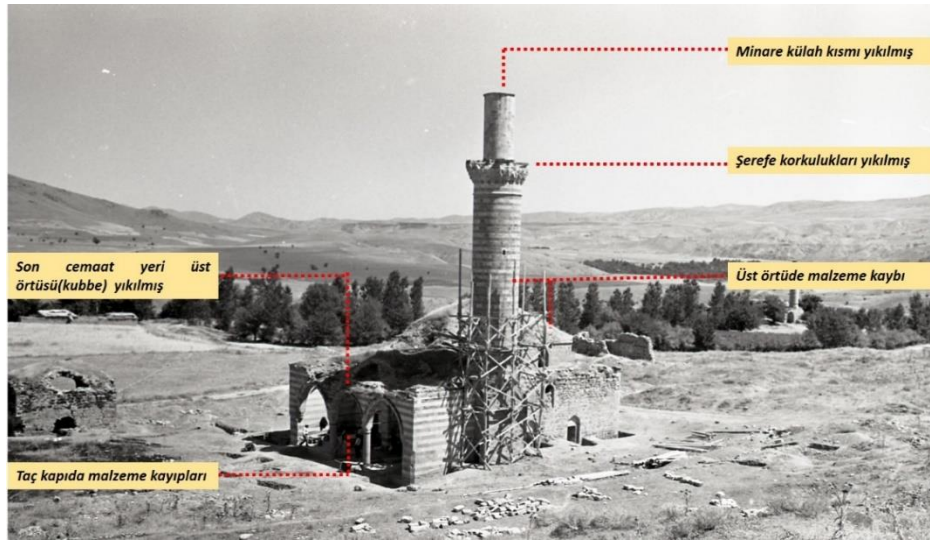
Alanda çalışma yapan ODTÜ Mimarlık bölümü tarafından yayınlanan ve alandaki çalışmalarını içeren *Doomed by the Dam* (1967) kitabındaki tespit fişlerine göre:

- Çelebiğa Cami, üç bölmeli revaklı, merkezi kubbeli tek üniteli bir camidir. Büyük kubbe tuğladan inşa edilmiş olup pendentifler üzerine oturtulmuştur. Revak kısmını örten kubbeler de benzer şekilde tuğladan yapılmıştır. Caminin iç duvarları sıvalı ve hat sanatıyla süslenmiştir. Duvarlar moloz taştan yapılmış ve kesme taşlarla kaplanmıştır. Revak kısmında iki farklı renkte taşlar yatay olarak sıralanmıştır. Caminin genel olarak iyi durumda olduğu ancak kuzey cephesinde revak kubbelerinin tamamen yıkıldığı, şadırvanın ise kısmen yıkıldığı belirtilmiştir (Şekil 5).



Şekil 5. Çelebiâğa Cami Taşıma Öncesi Durum (Mehmet Özdoğan fotoğraf arşivinden erişilerek düzenlenmiştir.)

•Sungurbey Cami, kubbe ile örtülü dikdörtgen bir revakla giriş sağlanan kubbeli bir merkezi mekâna sahip ve ölçüleri yaklaşık 13x17 metre olan tek üniteli bir camidir. Cami genel olarak ince yonu taş, kesme ve moloz taştan inşa edilirken, revak bölümü beyaz kireç taşı ve yeşil kum taşından oluşan sıralarla örülmüştür. Üst yapıda ise hem ana kubbe hem de revak kubbeleri için tuğla kullanılmıştır. Minare, revakın batı duvarında konumlanmış olup dışarıdan bir girişi vardır. Külâh bölümü tamamen, şerefe ise kısmen yıkılmıştır. Şerefe kısmının sarkıtları ince oyulmuştur. İç mekândaki alt pencereler sivri kemerlidir. Bu pencerelerin yanlarına oymalı sütunlar eklenmiştir. Portal ve mihrap sarkıtları iyi bir işçilik göstermektedir. Fiziksel olarak caminin genel anlamda iyi durumda olduğu ancak revakta yan bölmelerin kubbelerinin tamamen, orta bölmenin ise bir kısmının tamamen yıkıldığı belirtilmiştir (Şekil 6).



Şekil 6. Sungurbey Cami Taşıma Öncesi Durum (Mehmet Özdoğan fotoğraf arşivinden erişilerek düzenlenmiştir.)

Keban baraj sahası içerisinde kalacak olan tarihi yapılarla ilgili çalışmalarda nasıl bir yol izleneceğinin belirlenmesi için ODTÜ’de 1968 yılında bir heyet toplanmıştır. Yurtdışındaki üniversitelerden de birçok bilim insanının katıldığı toplantıda alandaki araştırmaların bilimsel teknikler kullanılarak geliştirilmesi, tarihi eserlerin tespit, tescil ve rölöve çalışmalarının yapılması görüşülmüştür. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan incelemeler sonucunda Eski Pertek’te baraj göl sahası içerisinde yer alan taşınabilecek yapılar olarak belirlenen Çelebiâğa Cami (Aşağı Cami) ve Sungurbey Caminin (Yukarı Cami) yeni Pertek yerleşim yerine taşınmasına karar verilmiştir. Bu karar Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’na sunulmuş ve onay alınmıştır (Erder, 1971). Aynı yıl Vakıflar Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü rölöve ekipleri ile beraber (Burat, 1973) ODTÜ Restorasyon Bölümü’nden Aysıl Tükel ve Ömür Bakırer’in danışmanlığında yürütülen çalışmalar Devlet Su İşleri tarafından finanse edilmiştir (Dissard, 2011).

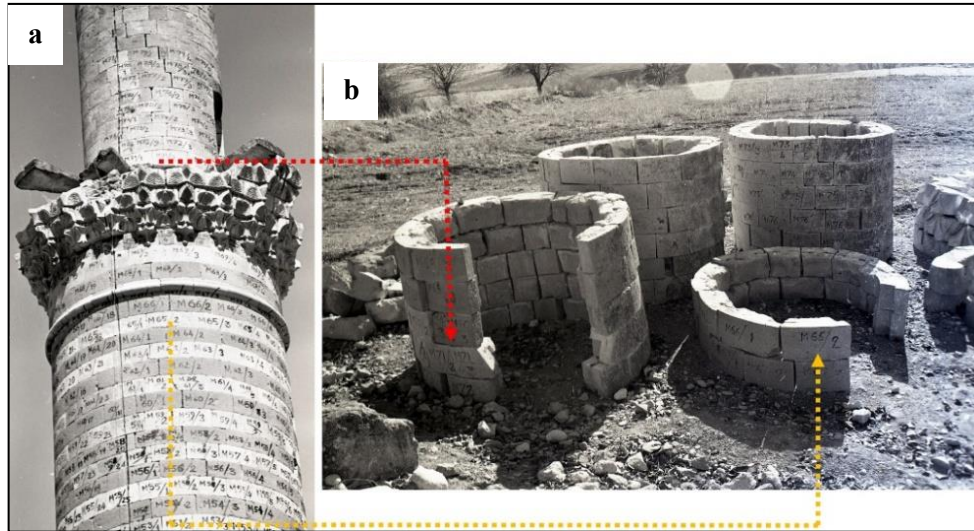
Söz konusu taşıma çalışması, uzak mesafede gerçekleştirilmesi ve geniş ölçeği bakımından ülkemizde bir ilk olmuştur. Erder, kısıtlı imkanlarla gerçekleştirilen bu çalışmanın beklenenden daha başarılı bir şekilde sonuçlandığını aktarmıştır. Ayrıca ODTÜ’de yüksek lisans yapan G. Şemdin ve O. Burat’ın camilerin taşınmasını tez konusu olarak çalıştıklarını, böylelikle taşıma uygulamasının hem farklı teorik çözümler üretilmesi hem de taşıma işinde öğrenci ve hocaların deneyim kazanması bakımından eğitici nitelikte olduğunu belirtmiştir (Erder, 1974). Keban baraj gölü sahası içerisinde kalan bölge, tarihi bakımdan oldukça zengin olup tespit çalışmalarından önce yeterince ilgi görmemiş bir alandır (Burat,

1973). Camilerin taşıma çalışmaları ile Pertek bölgesine olan ilgi artmış, bu çalışmalar dönemin yerel ve ulusal gazetelerinde de konu edinilmiştir (Şekil 7).



Şekil 7. Yerel ve Ulusal Gazetelerde Camilerin Taşınması ve Yeni Pertek'e Dair Haberler (URL 16, URL 17)

Yapıların taşıma tekniğinin belirlenmesinde maddi imkanlar, teknik elemanlar, gerekli teçhizatlar, yapıların fiziki özellikleri ve malzemesi etkili olmuştur. Bu etkenler göz önünde bulundurulduğunda yapının birim eleman düzeyinde parçalarına ayrılıp sökülerek yeni yerinde birleştirilmesine karar verilmiştir. Yapıda kullanılan özgün harcın beklenenden daha yumuşak olması da söküm çalışmalarında kolaylık sağlamıştır (Erder, 1974). Taşıma kararı verildikten sonra yapıların belgelenmesi için ölçüleri alınarak rölöve çizimleri yapılmış ve fotoğraflama çalışmaları tamamlanmıştır. Söküm işinden önce taşların yerlerinin belirtilmesi için hem taş yüzeylerine hem de rölöve çizimleri üzerine taş numaraları işaretlenmiştir (Şekil 8.a ve Şekil 8.b). Yapıdaki her bir özgün malzeme ve detaya titizlikle yaklaşılmıştır. İnce taş işçiliklerinin kauçuk malzemeler yardımıyla kalıpları alınarak alçı kopyaları çıkarılmıştır (Burat, 1973).

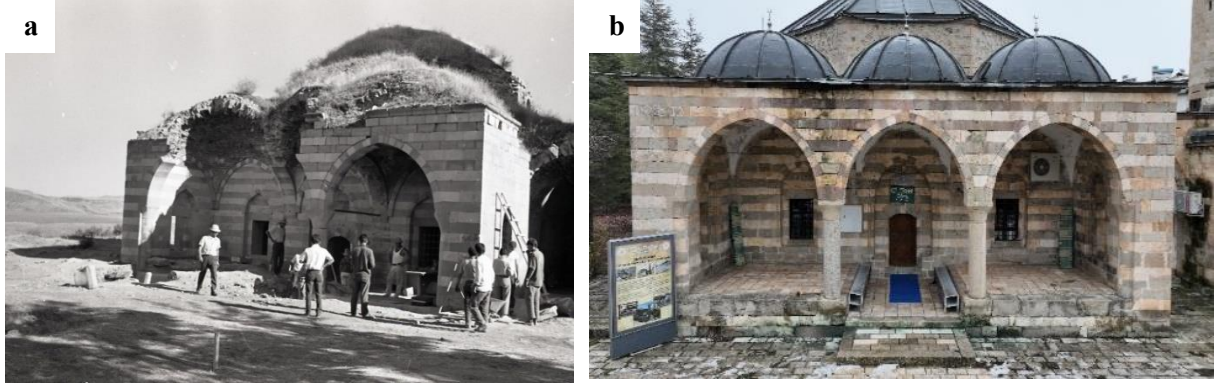


Şekil 8. a. Sungurbey Caminin Minaresindeki Taşların Numaralandırılması, (Mehmet Özdoğan fotoğraf arşivinden erişilerek düzenlenmiştir.), **b.** Sökülmüş Minare Taşlarının Aynı Sırada Yerde İstiflenmesi, (Mehmet Özdoğan fotoğraf arşivinden erişilerek düzenlenmiştir.)

4. Pertek Çelebiğa ve Sungurbey Camilerinin Taşıma Sonrası Durumu

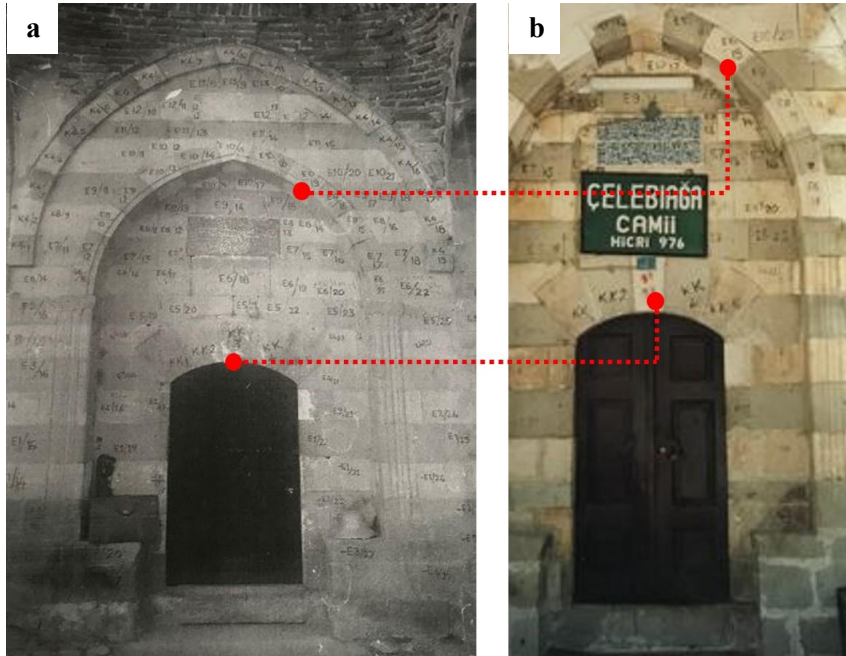
Çelebiğa Caminin taşımadan önceki durumunda kuzey cephesinde bulunan son cemaat mahalli düzgün kesme taşlardan oluşmaktadır. Üç revaklı giriş bölümünün sadece bir bölümü mevcuttur. Kuzey

cephe duvarları bir sıra açık krem renkli kireç taşı, bir sıra koyu yeşil renkli kum taşı şeklinde sırayla örülerek inşa edilmiştir. Taşımadan sonra yeni yerinde de bu düzen korunarak devam ettirilmiş, revak kısmında eksik olan taşların yerine yine kireç taşı ve kum taşı kullanılarak, aynı renk ve düzende olacak şekilde yenileri konumlandırılmıştır. Bu kısımda eksik olan sütunun yerine betonarme sütun kullanılarak tamamlama yapılmıştır (Şekil 9.a ve Şekil 9.b).

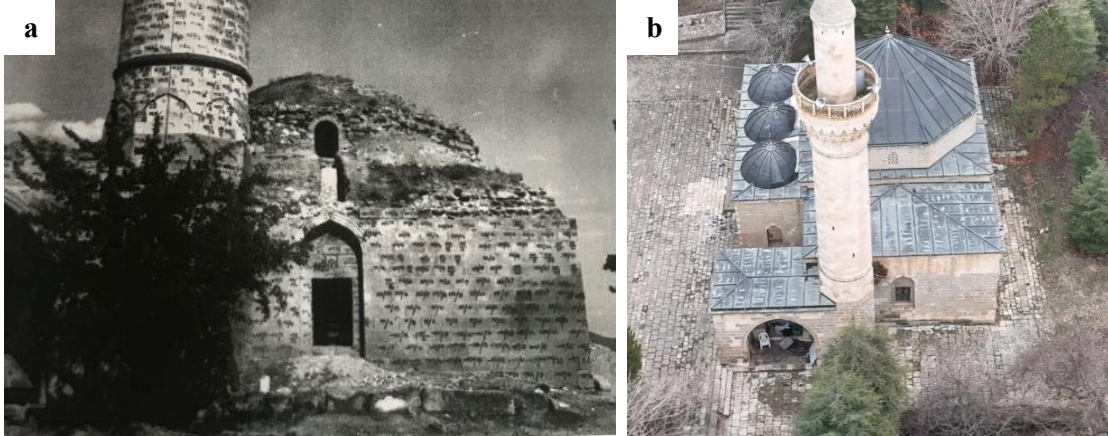


Şekil 9. a. Çelebiaga Cami Kuzey Cephesinin Taşıma Öncesindeki Durumu (Mehmet Özdoğan fotoğraf arşivinden erişilerek düzenlenmiştir.), **b.** Çelebiaga Cami Kuzey Cephesinin Günümüzdeki Durumu (12.01.2025)

Yapının kuzey cephesinde bulunan kemerli taş kapıyı oluşturan kısımda özgün malzemelerin neredeyse tamamının yeni yerinde de kullanıldığı görülmektedir (Şekil 10.a ve Şekil 10.b). Eski görsellerden algılanan taşlar üzerindeki numaralar, bugün kapının çevresindeki taşlar üzerinden de izlenebilmektedir. Bununla birlikte günümüzde sıvalı durumda olan kubbe eteği için, bu bölümü oluşturan orijinal tuğlaların taşıma sonrası kullanılıp kullanılmadığı anlaşılamamaktadır.

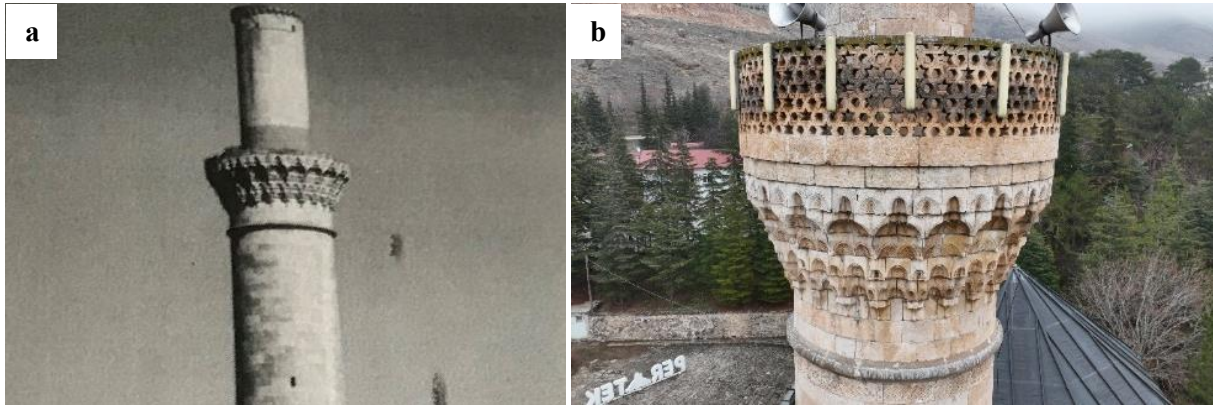


Şekil 10. a. Yapının Taç Kapısının Taşıma Öncesindeki Numaralandırması (Mehmet Özdoğan fotoğraf arşivinden erişilerek düzenlenmiştir.), **b.** Günümüzdeki Durumunda Orijinal Taşların Kullanılmasına Dair Karşılaştırma (20.11.2024)



Şekil 11. a. Caminin Taşımadan Önceki Durumu (Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi), **b.** Caminin Günümüzdeki Durumu (12.01.2025)

Minarenin şerefe ve gövde kısımlarındaki orijinal bezemeler ve taş işçilikleri aynen korunmuştur. Taşımadan önceki durumda mevcut olmayan şerefe korkulukları taşıma sonrasında kubbe eteğindeki pencerelerde bulunan korkuluklarla aynı desende olacak şekilde yeniden inşa edilmiştir. Bununla birlikte eksik olan külâh ve alem kısımları da taşımadan sonra tamamlanmıştır (Şekil 12.a ve Şekil 12.b).



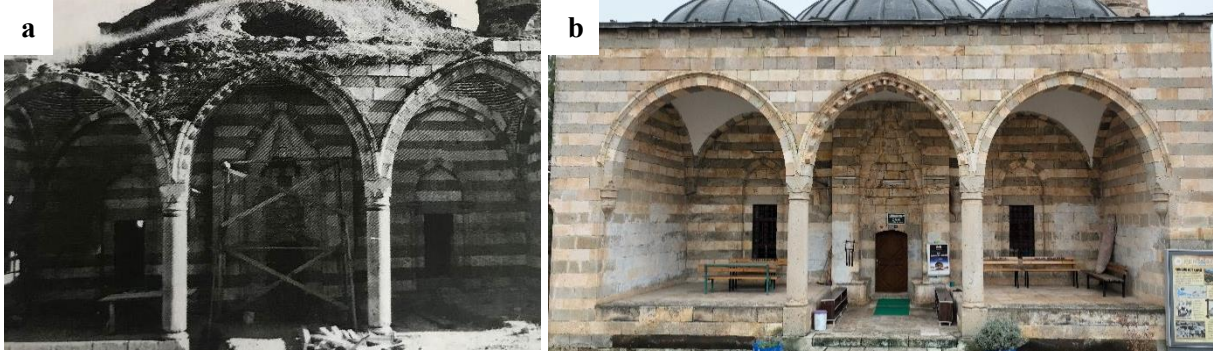
Şekil 12.a. Minarenin Taşımadan Önceki Durumu (Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi), **b.** Caminin Günümüzdeki Durumu (12.01.2025)

Yapının özgününde güney ve batı cephe duvarları moloz taşlardan yapılmıştır. Taşınan yapı yeni yerinde konumlandırılırken bu taşların yanında yeni moloz taşlar da kullanılmıştır. Bu cepheler dışa doğru taşırılmış çimento katkılı bağlayıcı harçlarla örülmüştür. Yapının iç kısmında kubbe geçiş elemanlarında, sivri kemerli pencerelerin etrafında ve mihrap kısmında numaralandırılarak taşınan orijinal taşlar kullanılmıştır.

Kubbe eteği kısmını oluşturan duvarlar da benzer şekilde moloz taşlarla örülmüş olup buralarda da büyük oranda yeni malzemeler kullanılmıştır. Bu alanda bulunan pencere açıklıkları cam ile örtülmüş ve üzerine taş malzemeden süslemeli korkuluklar inşa edilmiştir. Yapının merkezi kubbesi ve revaklarını örten kubbeleri özgün durumda sıkıştırılmış toprakla örtülüdür. Bu kubbeler yeni yerlerinde taşlarla örüldükten sonra kurşunla kaplanmışlardır.

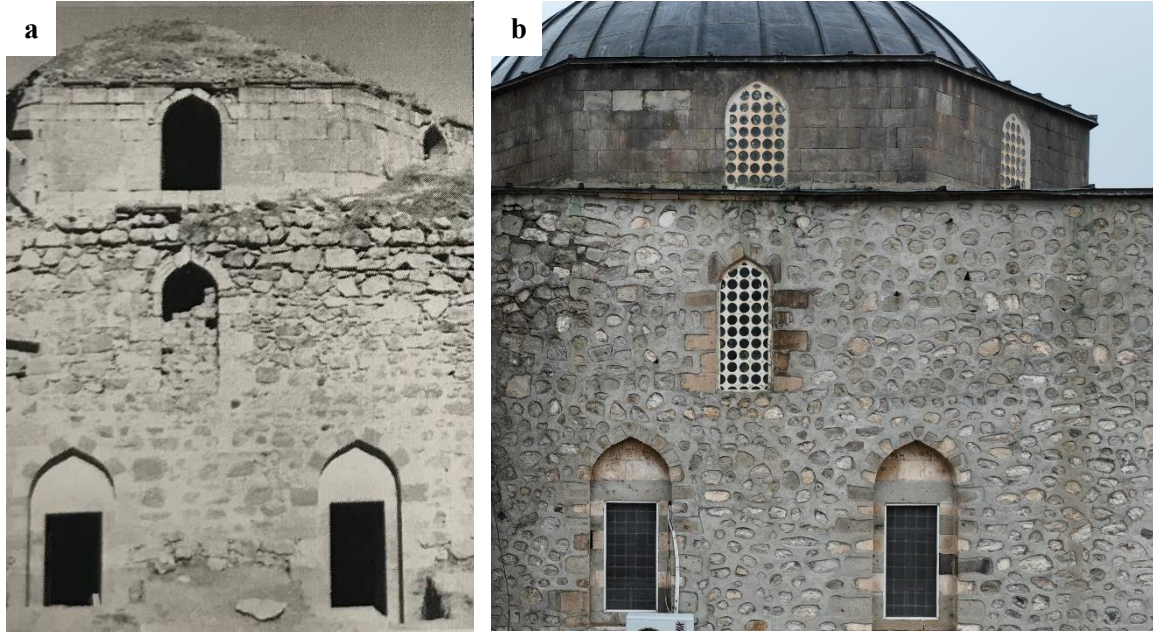
Sungurbey Caminin taşınmadan önceki durumu ile günümüzdeki durumu karşılaştırıldığında, taşıma öncesinde kuzey cephesindeki son cemaat mahallini oluşturan revaklı giriş kısmının büyük oranda

korunmuş olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu kısmın üst örtüsü toprak kaplı olduğundan buradaki hasarlar yapı duvarını da etkilemiş; kemerlerin üstündeki kesme taşlarda ve üst örtüde malzeme kayıpları oluşmuştur. Taşıma öncesinde kemer sütunları ve cephedeki kullanılabilecek durumda olan numaralandırılmış özgün taşlar tekrar kullanılmıştır. Taşımadan sonra eksik olan taşlar veya taşıma sırasında hasar gören taşların yerine Çelebiağa Camiinde olduğu gibi özgün taşlarla benzer olarak şekilde yeni malzemeler kullanılarak tamamlanmıştır (Şekil 13.a ve Şekil 13.b).



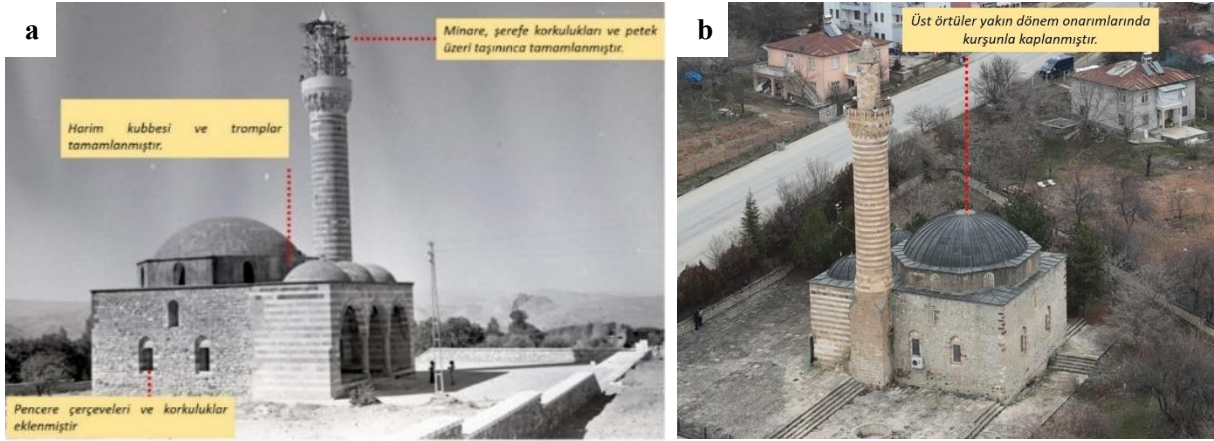
Şekil 13. a. Çelebiağa Cami Kuzey Cephесinin Taşıma Öncesindeki Durumu (Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi), **b.** Caminin Günümüzdeki Durumu (12.01.2025)

Caminin merkezi kubbe eteğindeki duvarlar Çelebiağa Camiinden farklı olarak moloz taşlarla değil, düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir. Bu nedenle malzeme kayıpları burada daha az görülmekle beraber toprak üst örtüdeki problemlerden kaynaklı olarak kubbeye yakın kısımlarda yer yer malzeme bozulmaları ve kayıpları mevcuttur. Cami taşındıktan sonra kubbe eteğinde çoğunlukla özgün taşların kullanıldığı, eksik veya kullanılmayacak durumda olan taşların ise özgün ile uyumlu olacak şekilde yeni taşlarla tamamlandığı görülmektedir. Batı cephesindeki zemin hizasında olan sivri kemerli pencere sövelerini oluşturan taşlar, taşındıktan sonra da kullanılmış pencere açıklıklarına metal korkuluklar yerleştirilerek camlarla kapatılmıştır. Üst kotta bulunan pencere ve kubbe eteği kısmında bulunan pencere açıklıkları ise dışlık pencere şeklinde inşa edilmiştir (Şekil 14.a ve Şekil 14.b).



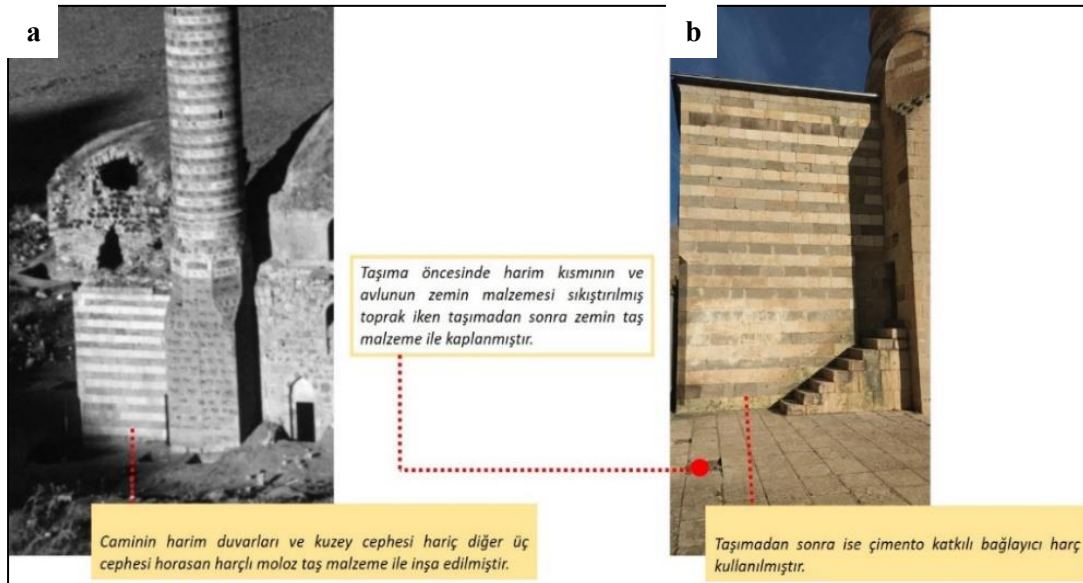
Şekil 14.a. Çelebiağa Cami Batı Cephесinin Taşıma Öncesindeki (Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi), **b.** Caminin Günümüzdeki Durumu (12.01.2025)

Taşımayla birlikte minarenin eksik olan şerefe korkulukları, petek, külah ve alem kısımları tamamlanmıştır. Gövde, pabuç ve kürsü kısmındaki taşlar iyi durumda olduğundan taşımadan sonra aynı yerlerde kullanılarak minare inşa edilmiştir. Bu noktada şerefe kısmındaki ve pabuç ile kürsü kısmının birleştiği noktada bulunan bezeme ve detayların da aynen korunduğu görülmektedir. Yapının kubbesi taşımadan önce tuğla malzemeden inşa edilmiş olup içeriden sıvalı dışarıdan sıkıştırılmış toprak ile örtülüdür. Taşımadan sonra ise kubbe taş malzeme ile inşa edilmiştir. Büyük oranda yıkılmış olan harim kubbesi ve tromplar tamamlanmıştır. Taşıma sonrasındaki görsellerde merkezi kubbe taş malzemeden oluşurken günümüzde kurşun malzeme ile kaplı olduğu görülmekte ve bunun yapıların bakım onarım çalışmaları kapsamında yapıldığı düşünülmektedir (Şekil 15.a ve Şekil 15.b).



Şekil 15. a.Sungurbey Caminin Yeni Yerine Taşınmasından Hemen Sonraki Durumu (Mehmet Özdoğan fotoğraf arşivinden erişilerek düzenlenmiştir.), **b.** Caminin Günümüzdeki Durumu (12.01.2025)

Yapının batı cephesinde bulunan minareye çıkan merdivenlerin taşımadan önce büyük oranda yıkıldığı görülmektedir. Taşıma sonrasında bu merdivenlerin yapıdaki izler de takip edilerek açık renkli taşlar kullanılarak inşa edildiği görülmektedir. Genel olarak kesme taşların kullanıldığı yerlerde orijinal yapıda horasan harcı kullanılmaktayken, yeni yerdeki birleştirme işleminde çimento katkılı bağlayıcı harç kullanıldığı bilinmektedir (Erzurum KVKK, 2015). Taşımadan önce harim kısmı ve avlunun zemin malzemesi sıkıştırılmış topraktan oluşmaktayken taşıma sonrasında zemin yapının bütünü ile de uyumlu olacak şekilde taş malzeme ile kaplanmıştır (Şekil 16.a ve Şekil 16.b). Yapının iç kısmında sivri kemerli pencerelerin etrafında, mihrapta ve minberde numaralandırılarak taşınan orijinal taşlar kullanılmıştır.



Şekil 16.a. Sungurbey Cami Taşıma Öncesi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi), **b.** Caminin Günümüzdeki Durumu (12.01.2025)

5. Genel Değerlendirme

Tarihi yapıların bakım ve onarımları yapıldıktan sonra kendi işlevlerinde kullanılmaları, koruma ilkeleri çerçevesinde tercih edilecek ilk seçenek olarak önerilmektedir (Zeren, 2013). Bu doğrultuda taşımadan önce uzun süre işlevsiz kalan ve kullanılmayan bu iki yapı, ilçe merkezine taşındıktan sonra özgün işlevlerinde kullanılmaktadırlar. Her iki cami de 2002 yılında Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararıyla tescil edilmiştir. Böylece hem aktif bir şekilde ilçe yaşantısına dahil olarak kullanımlarında hem de tescillenerek bakım ve onarımlarında süreklilik sağlanmıştır.

Literatürdeki taşıma yöntemlerinden birim eleman bazında sökerek taşıma yöntemi, malzeme ve işçilik kaybının en fazla olduğu yöntem olarak tanımlanmış ve incelenen örnekler arasında bütüncül taşıma yöntemiyle taşınan tarihi yapıların daha az zarar gördüğü belirtilmiştir. Bununla birlikte birim eleman bazında sökülerek taşınan Çelebiâğa ve Sungurbey Camileri için özellikle malzeme ve işçilik kaybının olmaması için hassasiyet gösterildiği görülmektedir. Ülkemizdeki en yakın tarihli örneklerden olan Hasankeyf'teki taşıma çalışmaları ile karşılaştırıldığında, yöntem olarak dönemin de şartları göz önünde bulundurulduğunda söz konusu camilerin taşınmasında daha az teknoloji ve maliyet gerektiren bir yöntem tercih edilmiştir.

Çelebiâğa ve Sungurbey Camilerinin taşınmasının literatürdeki yerinin ve benzer örneklerle karşılaştırılmasının yanı sıra, yapıların taşımadan sonraki özgünlük değeri; sırasıyla konum, plan düzeni, cephe düzeni ile malzeme ve yapım teknikleri üzerinden irdelenmiştir. Bu başlıklar altında belirlenen her bir değişmişlik kriteri yapının taşımadan önceki durumu tamamen özgünlüğü ifade eden 5 birim olarak baz alınmış, taşımadan sonraki değişmişlik oranlamasına göre sayısallaştırılmıştır. (Tablo 1 ve Tablo 2).

Konum ve bağlam konusu yapıların taşınmasında özgünlük bakımından önemli koşullardan biridir. Taşımadan önce halk arasında Çelebiâğa Caminin aşağı cami, Sungurbey Caminin ise yukarı cami olarak da adlandırılmakta olduğu bilinmektedir. Bu adlandırmalar da referans alınarak yapıların birbirine olan uzaklıkları ve yönelimleri yeniden konumlandırmada göz önünde bulundurulmuştur. Her iki cami de eski konumuyla benzer olacak şekilde etrafında yapı yoğunluğu olmayan alanlara taşınmıştır. Bu bakımdan yeniden konumlandırma aşamasında bağlam konusuna özen gösterildiği ve yapıların önceki yerleşim planlamalarının dikkate alındığı söylenebilir.

Plan düzeni bakımından değerlendirildiğinde, camilere geniş bir avludan sonra revaklı giriş düzeninin aynen korunduğu görülmektedir. Her iki cami de merkezi kubbeli plan şemasına sahip olup taşımadan sonra plan düzeni aynen korunmuştur. Yapıların batısında bulunan minareler taşımadan sonra da aynı yerde konumlandırılmıştır. Çelebiâğa caminin batı kısmındaki çeşme taşımadan sonra özgün taşları kullanılarak yeniden aynı yerinde inşa edilmiştir. İç mekandaki plan düzenini ve mekân özelliklerini yansıtan kemer, mihrap gibi taşımadan önce mevcut olan öğelerin korunmasına özen gösterilmiştir.

Cephe düzeni açısından değerlendirildiğinde, dikkat çeken en önemli unsur kuzey cephede bulunan revaklı giriş düzenidir. Bu kısmın mimari biçimlenişi taşımadan sonra da aynen korunmuştur. Tüm cephelerdeki pencerelerin konumları ve formları, yeni yerlerinde özgün ile aynı düzende olacak şekilde korunmuştur. Cephedeki oran-orantı, ölçü, yükseklik ilişkileri gibi özgün niteliklerin yeni yerlerinde de algılanabilmesine dikkat edilmiştir.

Malzeme ve yapım teknikleri açısından yapılan değerlendirmeler camilerin özgünlük durumunun değerlendirilmesi için en fazla veriyi sağlayan unsurlar olmuştur. Tarihi yapılarda değişmişlik durumları özgün malzemeler üzerinden izlenebilmekte ve orijinal malzeme ile yeni malzemeler arasındaki fark

ortaya konabilmektedir (Toshikj vd, 2023). Bu noktada özellikle taşıma esnasında yapılan numaralandırmaların günümüzde de büyük oranda izlenebiliyor olması bu değerlendirmeyi yapmada yönlendirici olmuştur.

Camilerin yapımında malzeme olarak büyük oranda farklı çeşit ve renklerdeki taşlar ile birlikte tuğla kullanılmıştır. Eski görseller ve yapıların tespit fişleri incelendiğinde üst örtüde ve yapı cephelerinde yer yer malzeme kayıpları görülmektedir. Bu kayıplar yeni yerlerinde orijinalleriyle benzer olacak şekilde yeni malzemelerle tamamlanmıştır. Her iki yapının da revaklı giriş kısmının bulunduğu kuzey cephesi, taç kapı detayları, minare kısmı ve pencere detayları büyük oranda korunarak özgün malzemelerle yeni yerinde inşa edilmiştir. Bu kısımların ortak özelliğine bakıldığında ince yonu taşlar ve düzgün kesme taşlardan oluştuğu görülmektedir.

Yapıların doğu ve batı cephelerindeki son cemaat mahalline ait kısımlar da kesme taşlardan oluşmakta ve buralardaki malzemeler de büyük oranda numaralandırılmış orijinal taşlarla inşa edilmiştir. Yapılardaki sivri kemerli söveli pencere detayları korunarak taşıma sonrasında da özgününe uygun şekilde aynı malzemelerden inşa edilmiştir. Taşıma öncesinde, camilerin son cemaat mahalli revaklarındaki kemer ve sütunların bir kısmı yıkılmış durumdadır. Buralardaki kayıp malzemeler taşımadan sonra betonarme eklentilerle tamamlanmıştır.

Her iki caminin de minaresindeki sorunlar ortak olup şerefe kısmının üstünde malzeme kayıpları mevcuttur. Pabuç, gövde ve şerefe kısımlarındaki mevcut kesme taşlarla bezemeli işçilikli taşlar korunarak taşıma sonrasında aynen kullanılmıştır. Külâh kısımları içinse yapıdaki izleri takip ederek orijinale uygun tamamlama gerçekleştirilmiştir.

ÇELEBİÂĞA CAMİ

Değişmişlik kriteri	Eski durum	Mevcut durum	Değişmişlik derecesi
Son cemaat mahalli revakları	Kemerlerde ve sütunlarda kısmi kayıplar mevcut	Mevcut taşlar aynen kullanılmış, kayıp kısımlar için yeni malzemelerle tamamlama yapılmış. Eksik sütun betonarme ile tamamlanmıştır.	● ● ● ○ ○
Revak kubbeleri	Büyük oranda kayıplar mevcut	Eksiklikler yeni taşlarla tamamlanıp üstleri kurşun ile örtülmüştür.	● ● ○ ○ ○
Taç kapı	Büyük oranda korunmuş	Orijinal taşların neredeyse tamamı kullanılmıştır.	○ ○ ○ ○ ○
Pencereler	Genel olarak bütün pencereler büyük oranda korunmuş	Pencere sövelerini oluşturan orijinal taşların neredeyse tamamı kullanılmıştır. Metal korkuluklar izleri takiben aynen korunmuş veya eklenmiş, açıklıklar camla kapatılmıştır.	● ○ ○ ○ ○
Minare	Pabuç, gövde ve şerefe kısmı mevcut, şerefe korkulukları, külâh ve alem kısmı eksik	Mevcut kısımlardaki taşlar numaralandırılarak aynen kullanılmıştır. Bezemeler olduğu gibi korunmuştur. Eksik kısımlar orijinaline uygun olarak tamamlanmıştır.	● ○ ○ ○ ○
Merkezi kubbe	Toprak malzemeyle örtülü olduğundan büyük oranda kayıplar mevcut	Kubbe şekli korunarak taşlarla yeniden örülmüş, taşıma sonrasındaki onarımlarda ise kurşun malzeme ile kaplanmıştır.	● ● ● ○ ○
Cepheler	Tüm cepheler genel olarak iyi durumda olup üst örtüden kaynaklı kesme taşlarda kısmi eksiklikler ve yapım sisteminden kaynaklı moloz taşlarda eksiklikler mevcut	Batı, doğu ve güney cephe duvarlarında büyük oranda yeni malzemeler kullanılmışsa da orijinaline uygun moloz taşlardan oluşmakta ve genel cephe düzeni yapıdaki izleri takip ederek orijinal cephe biçimlenişi ve mimari öğeleri korunarak inşa edilmiştir.	● ● ○ ○ ○
İç mekan	İç mekanda kubbe geçiş elemanları, pencere söveleri ve kemerli kısımlar mevcut	İç mekana ait en önemli öğeler olarak yapım sistemini gösteren kemer taşları ve düzgün kesme taşlar numaralandırılarak yeni yerlerinde kullanılmıştır.	● ○ ○ ○ ○
Yapı malzemeleri	Yapıda genel olarak ince yonu ta ve kaba yonu taş kullanılmıştır. Harç olarak horasan harcı kullanılmıştır.	Yapının eski halinde mevcut ve kullanılabilir olan ince yonu ve kaba yonu taşlar kullanılmış, eksik olanların yerine özgünle uyumlu olacak şekilde yeni malzemeler kullanılmıştır. Harç olarak ise birleştirme işleminde betonarme harç kullanılmıştır	● ● ○ ○ ○

○ orijinal ● değişmiş

Tablo 1. Çelebiâğa Cami Değişmişlik Durumu Tablosu

SUNGURBEY CAMİ			
Değişmişlik kriteri	Eski durum	Mevcut durum	Değişmişlik derecesi
Son cemaat mahalli revakları	Kemerlerin üst kısmında kısmi kayıplar mevcut	Mevcut taşlar aynen kullanılmış, kayıp kısımlar için yeni malzemelerle tamamlama yapılmıştır.	● ● ○ ○ ○
Revak kubbeleri	Büyük oranda kayıplar mevcut	Eksiklikler yeni taşlarla tamamlanıp üstleri kurşun ile örtülmüştür.	● ● ○ ○ ○
Taç kapı	Büyük oranda korunmuş	Orijinal taşların neredeyse tamamı kullanılmıştır.	○ ○ ○ ○ ○
Pencereler	Genel olarak bütün pencereler büyük oranda korunmuş	Pencere sövelerini oluşturan orijinal taşların neredeyse tamamı kullanılmıştır. Metal korkuluklar izleri takiben aynen korunmuş veya eklenmiş, açıklıklar camla kapatılmıştır.	● ○ ○ ○ ○
Minare	Pabuç, gövde ve şerefe kısmı mevcut, şerefe korkulukları, külah ve alem kısmı eksik	Mevcut kısımlardaki taşlar numaralandırılarak aynen kullanılmıştır. Eksik kısımlar orijinaline uygun olarak tamamlanmıştır.	● ○ ○ ○ ○
Merkezi kubbe	Toprak malzemeye örtülü olduğundan büyük oranda kayıplar mevcut	Kubbe şekli korunarak taşlarla yeniden örülmüş, taşıma sonrasındaki onarımlarda ise kurşun malzeme ile kaplanmıştır.	● ● ● ○ ○
Cepheler	Tüm cepheler genel olarak iyi durumda olup üst örtüden kaynaklı kesme taşlarda kısmi eksiklikler ve yapım sisteminden kaynaklı moloz taşlarda eksiklikler mevcut	Batı duvarının bir kısmı ile doğu ve güney cephe duvarlarında büyük oranda yeni malzemeler kullanılmışsa da orijinaline uygun moloz taşlardan oluşmakta ve genel cephe düzeni yapıdaki izleri takip ederek orijinal cephe biçimlenişi ve mimari öğeleri korunarak inşa edilmiştir.	● ● ○ ○ ○
İç mekan	İç mekanda kubbe geçiş elemanları, pencere söveleri ve kemerli kısımlar mevcut, portal ve mihrap kısımları mevcut	İç mekana ait en önemli öğeler olarak yapım sistemini gösteren kemer taşları ve düzgün kesme taşlar numaralandırılarak yeni yerlerinde kullanılmıştır. Ayrıca iyi işçilik gösteren portal ve mihrap kısımları da yeni yerlerinde aynı malzemelerle inşa edilmiştir.	● ○ ○ ○ ○
Yapı malzemeleri	Yapıda genel olarak ince yonu ta ve kaba yonu taş kullanılmıştır. Harç olarak horasan harcı kullanılmıştır.	Yapının eski halinde mevcut ve kullanılabilir olan ince yonu ve kaba yonu taşlar kullanılmış, eksik olanların yerine özgünle uyumlu olacak şekilde yeni malzemeler kullanılmıştır. Harç olarak ise birleştirme işleminde betonarme harç kullanılmıştır	● ● ○ ○ ○

○ orijinal ● değişmiş

Tablo 2. Sungurbey Cami Değişmişlik Durumu Tablosu

Taşıma çalışmalarında en önemli kriter tarihi yapının morfolojisi bakımından değerlendirilmesi ve orijinal bileşenlerinin birçoğunun taşınabilmesine olanak tanımasıdır (Petzet, 2004). Bu açıdan yapılar değerlendirildiğinde her iki caminin de genel olarak taş malzemeden oluşması, harçlarının yumuşak olması basit aletlerle sökülebilmeye olanak tanımış ve yeniden birleştirme işlerinde kolaylık sağlamıştır. Aynı zamanda özgün malzemelerin daha az zarar görmesini sağladığı için de bunların yeni yerlerinde kullanılabilmesine de olanak tanımıştır. Yapılardaki geleneksel yapım yöntemlerine dair önemli veriler içeren ve süsleme gibi detaylar barındıran kesme taşların kullanıldığı alanlarda malzeme kayıplarının daha az olduğu ve buralardaki orijinal malzemelerin yeni yerinde çoğunlukla kullanıldığı söylenebilir. Genel olarak yapıların taşıma süreçlerinde var olan mimari detayları ve malzemeleri korumak, kullanılabilecek durumda olanları yeni yerlerinde kullanmak, kullanılamayacak durumda veya eksik olanlar içinse orijinale uygun tamamlamalar yapma anlayışının benimsendiği görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, Keban Barajı kurtarma projesi kapsamında taşınan Pertek Çelebiâğa ve Sungurbey Camileri'ni, koruma ve restorasyon ilkeleri doğrultusunda inceleyerek, tarihi yapıların taşınmasının koruma bilimi açısından önemini vurgulamaktadır. Araştırma, taşınan bu yapıların özgünlük, bütünlük ve bağlam kavramları çerçevesinde geçirdiği değişimleri detaylı bir şekilde ele almıştır.

Her iki cami de taşındıktan sonra özgün işlevleriyle Pertek ilçesinin merkezinde yer alarak, bölgedeki en sık kullanılan camiler arasında bulunmuştur. Ancak yapılan saha çalışmalarından da anlaşıldığı üzere camilerin tarihi geçmişleri, kullanıcıları tarafından büyük ölçüde bilinmemektedir. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla, çalışmada öncelikle yapıların inşa edildikleri dönemden günümüze kadar olan tarihi ve mimari nitelikleri sistematik bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır.

Taşıma çalışmaları, bu iki yapının uzun bir tarihi geçmişe sahip yaşamlarının önemli bir dönüm noktası olarak ele alınmıştır. Taşınmadan önce, köylülerin ortak depolama alanı olarak kullandıkları ve tarihi eser bilincinin eksikliğiyle vandalizm etkilerinin izlerinin görüldüğü bu yapılar, taşındıktan sonra bakım ve onarımları gerçekleştirilerek, orijinal işlevlerinde aktif olarak kullanıma açılmıştır. Bu süreç, yapıların yaşamlarının devam edebilmesi için onlara verilen önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Yarım asırdan fazla bir süredir yeni yerlerinde varlıklarını sürdüren bu yapılar, kent kullanıcılarıyla birlikte yeni bir anlamsal değer kazanmış ve bu değer, uzun yıllar boyunca yaşamını sürdürecektir olan bu tarihi yapılar için içselleştirilmesi gereken bir unsur olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, taşıma süreci sadece fiziksel bir hareketlilik olarak değil, aynı zamanda yapıların kültürel ve tarihsel anlamlarının yeniden şekillendiği bir dönem olarak da görülmelidir.

Tunceli, geleneksel yapıların yeterince korunamadığı ve bu nedenle tarihi yapı envanterinin az olduğu bir kent olduğundan bu yapıların taşınması ve korunması kent hafızası için önemlidir. Çelebiğa ve Sungurbey Camilerinin taşınması yalnızca bu yapıların geleceğe aktarılmasını sağlamakla sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda bölgenin geleneksel yapım tekniklerinin ve mimari niteliklerinin alandaki bir göstergesi olarak günümüze ulaşabilmesini de sağlamıştır. Nitekim bu makale kapsamında yapılan arşiv araştırmaları sonucunda; Keban tespit ve kurtarma çalışmalarında yapıların bütünlüğüne özen gösterilerek, malzeme ve yapım tekniklerinden süsleme detaylarına kadar her türlü özgün öğesinin titizlikle ele alınıp belgelendiği, korunarak günümüze aktarılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, taşınmanın ancak son çare olarak düşünülmesi gerektiği görüşünü desteklerken, taşıma süreçlerinin başarılı olabilmesi için planlama, belgeleme ve restorasyon çalışmalarında koruma ilkelerine bağlı kalınmasının önemini, örnek yapılar üzerinden vurgulamaktadır.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: Yazarlar, kendileri ve/veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

KAYNAKÇA:

Ahunbay, Z. (2014), *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, Yem Yayınları, İstanbul.

Ahunbay, Z. (2019), *Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri*, Yem Yayınları, İstanbul.

Aktürk, E. (2017), “İstanbul Beşiktaş- Karaköy Aksında 1950’li yıllarda İmar Çalışmaları Nedeniyle Yıkılan ve Yeniden Yapılan Kültür Varlıkları”, Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyum Bildirisi, 2-3- 4 Kasım, Trabzon.

Burat, O. (1973). Pertek Baysungur Camii’nin Taşınması. *Vakıflar Dergisi*, 10(2006),289-298.

Burra Tüzüğü 9.3. madde, (2013).

https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0795934001587381516.pdf adresinden 01.12.2024 tarihinde online olarak erişildi.

Curtis, J., O. (1979). *Moving Historic Buildings*. Washington: U.S. Dept. of the Interior, Heritage Conservation and Recreation Service, Technical Preservation Services Division.

Danık, E. (2004). Pertek Baysungur Cami ve Çelebiağa Cami. *Vakıflar Dergisi*, 28 (2004): 186-210.

Dissard, L. (2011). Submerged Stories from the Sidelines of Archaeological Science: The History and Politics of the Keban Dam Rescue Project (1967-1975) in Eastern Turkey. (A dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Near Eastern Studies in the Graduate Division of the University of California, Berkeley) <https://escholarship.org/uc/item/28s978db>

Doomed by the Dam, (1967). ODTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümü. Ankara.

Drozd, W. (2019). Structure Relocation. *Civil and Environmental Engineering Reports*, 29(4), 176-184.

Erder, C. (1974). *Eski Pertek’te XVI. YY’a Ait İki Camii Kurtarma Çalışmaları. Keban Projesi 1971 Çalışmaları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Erder, C. (1978). Lessons in Archaeological and Monument Salvage. The Keban Experience. *Monumentum*, 17, 3–24.

Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 2015. Tunceli/Pertek Sungurbey Cami Sanat Tarihi ve Restitüsyon Raporu.

Gregory, J. (2008). Reconsidering Relocated Buildings: ICOMOS, Authenticity and Mass Relocation. *International Journal of Heritage Studies*, 14 (2), 112–130. <https://doi.org/10.1080/13527250701844027>.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi ve Devlet Su İşleri Arşivi, (2018) *Hasankeyf'te Bulunan Anıt Eserleri Taşıma ve Koruma Yapımı*, Er-Bu İnşaat, Ankara.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, (1983).

https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0795934001587381516.pdf adresinden 04.12.2024 tarihinde online olarak erişildi.

Mehmet Özdoğan Fotoğraf Arşivi.

ODTÜ, (1976). *Keban, Karakaya, Gölköy, Karababa: ODTÜ Keban Projesi Aşağı ve Yukarı Fırat Havzaları Baraj Göl Alanları Araştırmaları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Özdoğan, M. (2021). *Fırat 1964 - 2004: 40 Yılın Öyküsü. Fırat'la Doğan Barajlarla Yok Olan Kurtarma Kazıları Geri Kazanılan Kültür*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Patowary, K. (2020). The Relocation of Abu Simbel Temples, Amusing planet. <https://www.amusingplanet.com/2020/07/the-relocation-of-abu-simbel-temples.html>

Peltola, X. (2008). Moving Historic Buildings: A Study of What Makes Good Preservation Practices When Dealing with Historically Significant Buildings and Structures, All Theses. 352. https://open.clemson.edu/all_theses/352

Petzet, M. (2004). *Principles of preservation: An introduction to the International Charters for Conservation and Restoration 40 years after the Venice Charter*. International Charters For Conservation And Restoration Monuments & Sites, 7-29. http://openarchive.icomos.org/id/eprint/432/1/Monuments_and_Sites_1_Charters_Petzet.pdf

Sav, M. (2012). *Tarihinde İkinci Kez Taşınan Ahşap Cami: Rize-Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Sahil Camii*. Vakıf Restorasyon Yıllığı, 4, 162-169.

Sevgi, S. & Yılmaz, M. (2022). *Hasankeyf'te Baraj Gölü Alanında Kalan Taşınmaz Kültür Varlıklarını Koruma ve Kurtarma (Taşıma) Yaklaşımı ve Metotları*, Vakıflar Dergisi, 57, 177-202. DOI: 10.16971/vakiflar.1002506

Toshikj, M. & Ákos, Z. (2023). *Theoretical and Practical Issues Regarding Relocation of Monuments-The Case of Arslanagić Bridge in Trebinje*. Megaron, 18 (2), 127–141.

URL 1 - https://www.researchgate.net/publication/338189666_Structure_Relocation adresinden 18.09.2024 tarihinde online olarak erişildi.

URL 2 - <https://ephemeralnewyork.wordpress.com/2016/07/11/moving-the-brighton-beach-hotel-was-amazing/> adresinden 29.08.2024 tarihinde online olarak erişildi.

URL 3 - <https://www.amusingplanet.com/2021/08/moving-courthouse-by-rail.html> adresinden 19.11.2024 tarihinde online olarak erişildi.

URL 4 - http://www.inforen.org/projects/btul/exhibit/neighborhoods/south/south_n70.html adresinden 14.10.2024 tarihinde online olarak erişildi.

URL 5 - http://www.inforen.org/projects/btul/exhibit/neighborhoods/south/south_n70.html adresinden 26.08.2024 tarihinde online olarak erişildi.

URL 6 - <https://www.eichleay.com/about/history-heritage/>. adresinden 23.08.2024 tarihinde online olarak erişildi.

URL 7 - <https://dilemma-x.net/2015/04/13/fashback-the-relocation-of-egypts-abu-simbel-temples/> adresinden 23.08.2024 tarihinde online olarak erişildi.

URL 8 - <https://tvpworld.com/41981555/lubomirski-palace-moved-to-new-location-49-years-ago> adresinden 14.10.2024 tarihinde online olarak erişildi.

URL 9 - <https://www.nps.gov/caha/learn/historyculture/movingthelighthouse.htm> adresinden 30.03.2025 tarihinde online olarak erişildi.

URL 10- https://science.howstuffworks.com/engineering/structural/heaviest-building-moved.htm?s1sid=duxnamfgiv7wux23nh5sehre&srch_tag=yhyslo2skw5bztstxiimlfnyho7lhxc adresinden 30.03.2025 tarihinde online olarak erişildi.

URL 11- <https://www.enr.com/articles/44938-the-10-heaviest-buildings-ever-moved-in-the-world> adresinden 30.03.2025 tarihinde online olarak erişildi.

URL 12- <https://www.citizen.digital/news/85-year-old-shanghai-school-lifted-off-ground-relocated-using-new-technology-349564> adresinden 23.08.2024 tarihinde online olarak erişildi.

URL 13- <https://news.cision.com/veidekke-asa/r/veidekke-asa--to-continue-relocation-of-historic-buildings-in-kiruna,c3446235> adresinden 07.11.2024 tarihinde online olarak erişildi.

URL 14- <https://www.cnnturk.com/yasam/ataturkun-emriyle-tasinmisti-dal-kesilmeyecek-kosk-yuruyecek?page=5> adresinden 07.11.2024 tarihinde online olarak erişildi.

URL 15 - https://www.habitusmimarlik.com/proje/yesilkoy_bakirkoy_tren_istasyonlari/ adresinden 10.01.2025 tarihinde online olarak erişildi.

URL 16 - <https://www.gokcekoleksiyon.com/diyanet-dergisi-15-eylul-1971-sayi-27-kebandaki-iki-cami-yeni-pertek-ilcesine-nakledilecek-ndr77756> adresinden 25.10.2024 tarihinde online olarak erişildi.

URL 17 - <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1935-09-13/6> adresinden 25.10.2024 tarihinde online olarak erişildi.

Venedik Tüzüğü 7. Madde, (1964).

https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf adresinden 01.12.2024 tarihinde online olarak erişildi.

Yılmaz, M., Sevgi, S., Koparan, C. & Çetin, O. (2021). Hasankeyf Kızlar (Eyyubi) Camii Koruma ve Kurtarma (Taşıma) Uygulama Çalışmaları, Sanat Ve Tasarım Dergisi (29), 329-354. <https://doi.org/10.18603/sanativetasarim.1137951>.

Zeren, M. T. (2013). *Adaptive re-use of monuments "restoring religious buildings with different uses*. Journal of Cultural Heritage, 14(3), 14-19.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

This study focuses on discussing the issue of relocation of historical structures, which is discussed as a conservation method in the literature, within the framework of the concept of authenticity by also addressing the relocation process and post-relocation planning through selected structures as examples. In this context, the Pertek Çelebiğa and Sungurbey Mosques, which were transported in the 1960s and 70s within the scope of the Keban Dam rescue project, were examined within the framework of conservation and restoration principles.

Research Questions:

This study focuses on the questions of how the method chosen for the relocation of historical structures can have physical effects on the relocation, what the effects of the planning during the relocation process can be on the process after relocation, how the traces of relocation can be monitored on the structure, which parameters can be used to evaluate the authenticity of these traces, and how a relocation study conducted with scientific methods and in accordance with the principles of conservation can contribute to the conservation of cultural heritage.

Literature Survey

The concept of conservation, which began to be discussed in the second half of the 19th century, has been influenced by different perspectives over time. However, today, the modern understanding of conservation based on rational and scientific methods is widely accepted. In the early years of discussions on conservation and the concept of monuments, cultural heritage was evaluated solely based on its physical structure. With the Venice Charter, the definition of this concept was expanded to include elements surrounding the heritage (Ahunbay, 2019). According to this, the cultural, social, and historical information carried by cultural heritage is converted by considering the architectural work as a whole with its environment and passing it on to the future. Therefore, the aim of conservation is to address cultural heritage in a holistic manner, conserving it as a historical document, and ensuring continuity in the process. However, in the case of certain environmental factors, such as natural disaster risks (e.g., floods, earthquakes), new construction activities, and hydropower projects, various methods of relocating architectural works may be applied. These practices are also addressed in international charters and agreements related to conservation.

According to the Venice Charter, if no other method can be used to conserve the monument's national or international values, then the entire structure or part of it may be relocated (Venice Charter, Article 7, 1964). The Burra Charter states that relocation should only occur when it is impossible to serve the cultural heritage in its original location (Burra Charter, Article 9.2, 1981). Furthermore, the Burra Charter allows for relocation if historic buildings can be easily dismantled and reassembled and if relocating the building does not result in a loss of its cultural value (Burra Charter, Article 9.1, 2013). According to the Cultural and Natural Heritage Conservation Law in Turkey, conserving cultural heritage at its original site is considered the primary method. However, in cases where relocation is necessary, the law states that cultural heritage may be moved to appropriate locations with the approval of the regional conservation boards and under the supervision of the Ministry of Culture and Tourism, with the necessary precautions taken (Cultural and Natural Heritage Conservation Law, Türkiye, 1983).

As can be understood from both national and international regulations and charters, the general approach to the relocation of cultural heritage is that relocation should be considered as a last resort, only when the structure cannot be conserved through other methods (Gregory, 2008). With technological advancements, methods of relocation have developed to cause minimal damage to the structures. Recent charters emphasize the concepts of integrity, authenticity, and context to achieve results as close to the original as possible during relocation.

In addition to legal regulations, practical examples of relocation have been examined. The initial relocation practices, which began with the relocation of light-structured buildings by horse-drawn carts, have evolved into much more comprehensive practices, aided by technological advancements. The weight of the structures being relocated has increased, and the distances they are transported have grown as well. With the use of robotic systems, not only linear but also angled relocations have been carried out. A review of the literature on these practices reveals that while the technical aspects of relocation have been discussed, the post-relocation process has not been sufficiently addressed. The originality of this study lies precisely in this point. Our work aims to offer

a holistic perspective on the relocation process and the subsequent stages, within the framework of conservation principles, thereby providing a new viewpoint to the literature.

Methodology:

In this study, a comprehensive literature review was conducted to establish the theoretical background on the relocation of historical buildings, focusing primarily on legal regulations related to conservation and relocation. The relocation practices from around the world and Turkey were compiled from online and printed sources and presented in a chronological order. Regarding the case study of the Çelebiâğa and Sungurbey Mosques, information was obtained from inspection forms and reports related to the survey and salvage work conducted at the Keban Dam, accessible through printed and digital sources.

The maintenance and restoration work carried out on the buildings since their relocation were examined using visual and written documents obtained from the Erzurum Cultural Heritage Conservation Regional Board archives. Field studies were conducted for the current condition analysis of the buildings, and this process was documented through observation and photography. In the photographic documentation, efforts were made to capture images from similar angles as those of the buildings from earlier periods, enabling accurate comparisons.

The data obtained from the field studies were compared with historical data acquired from the archival research. This comparison allowed for the analysis of the proportion of original and appropriately used new materials employed during the relocation of the buildings. As a result of these analyses, the changes made to both buildings were tabulated and presented. Furthermore, the numbering on the mosque stones during the relocation, which remains visible today, has helped in distinguishing between the old and new materials.

Findings:

When the structures are evaluated, it can be seen that both mosques are generally made of stone, and their mortar is soft, which allowed them to be easily dismantled with simple tools and facilitated the reassembly process. Additionally, because this approach minimized damage to the original materials, it also made it possible to use them at their new locations. In areas where cut stones, which contain significant data on traditional construction methods and include details such as decoration, were used, material loss was minimal, and the original materials in these areas were mostly used at the new locations. In general, during the relocation process of the buildings, the approach of conserving the existing architectural details and materials, reusing those that were in usable condition at the new locations, and making appropriate completions for the unusable or missing elements in accordance with the original design seems to have been adopted.

Conclusions

The relocation of these two structures has been considered a significant turning point in the long historical lives of these buildings. Prior to their relocation, these structures, which were used as communal storage areas by the villagers, bore the marks of vandalism due to a lack of awareness regarding cultural heritage. After their relocation, maintenance and restoration work was carried out, and the buildings were reopened for active use in their original functions. This process is seen as a crucial opportunity for the continued life of the buildings. Having survived for more than half a century in their new locations, these buildings have gained new symbolic meaning in conjunction with the city's users, and it is believed that this meaning should be internalized for these historic structures, which will endure for many years to come. In this context, the relocation process should not only be viewed as a physical mobility but also as a period during which the cultural and historical significance of the buildings has been redefined.

Since Tunceli is a city where traditional buildings have not been adequately conserved and thus has a limited historical building inventory, the relocation and conservation of these structures is important for the city's memory. The relocation of the Çelebiâğa and Sungurbey Mosques has not been limited to merely transferring these buildings to the future; it has also ensured that the traditional construction techniques and architectural features of the region have survived as a visible representation of the area. Indeed, as a result of the archival

research conducted for this article, it was found that during the Keban survey and salvage operations, great care was taken to conserve the integrity of the buildings, and every original element, from materials and construction techniques to decorative details, was meticulously documented and conserved for future generations. In this regard, the Keban Dam survey and salvage operations are considered a successful scientific endeavor, especially given the limited resources of the time, for a city that had little knowledge of its past and was lacking in conserved historical buildings and remains.

In conclusion, this study supports the view that relocation should be considered only as a last resort, while emphasizing the importance of adhering to conservation principles in planning, documentation, and restoration processes for successful relocation, as exemplified by these case studies.